

dr hab. Elżbieta Szymańska prof. PB

Białystok, 15.09.2020 r.

Politechnika Białostocka

Wydział Inżynierii Zarządzania

Katedra Marketingu i Turystyki

Recenzja rozprawy doktorskiej

pani mgr Anny Królikowskiej-Tomczak

**pod tytułem „Metody wskaźnikowe w zarządzaniu zrównoważonym rozwojem turystyki
w aglomeracji miejskiej”**

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

Promotora dr hab. Olgierda Lissowskiego

oraz Promotora pomocniczego dr Pauliny Kubery

Celem recenzji jest stwierdzenie, czy przedstawiona do oceny dysertacja doktorska spełnia wymogi określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2016, poz. 882 z późniejszymi zmianami). W artykule 13 pkt. 1 ustęp 1 tej Ustawy (nowelizacja z dnia 12 kwietnia 2017 r.) wskazano, że „Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.”.

Przedstawiona do recenzji dysertacja liczy 296 stron wraz z wykazem literatury i załącznikami. W recenzji przyjęto następujące kryteria oceny: uzasadnienie wyboru tematu i problematyki badawczej, poprawność formułowania celów, problemów badawczych i hipotez, ocena struktury rozprawy i jej zawartości merytorycznej, uwagi formalne i merytoryczne oraz ostateczną konkluzję.

Wybór tematu i określenie problematyki badawczej

Doktorantka w swej dysertacji podjęła bardzo istotną problematykę zrównoważonej turystyki. Wprawdzie jest to temat stosunkowo szeroko opisany w literaturze naukowej (ekonomika turystyki, zarządzanie turystyką) jednak mało zbadany z punktu widzenia aglomeracji miejskich oraz w kontekście ewaluacji wskaźników. Przedmiotem pracy, o czym informuje we Wstępie, „...jest zastosowanie metod wskaźnikowych w monitoringu i strategicznym zarządzaniu zrównoważonym rozwojem turystyki w wielkomiejskich aglomeracyjnych destynacjach turystycznych, stanowiących docelowe obszary turystyki przyjazdowej”. Autorka słusznie zauważa, że „...konceptja zrównoważonego rozwoju (...) powinna znaleźć zastosowanie w planowaniu rozwoju turystyki”. Dokonując przeglądu literatury, i powołując się na ponad trzysta pozycji, Doktorantka zdiagnozowała lukę badawczą, którą sformułowała jako „...niewystarczający z punktu widzenia potrzeb zarządzania poziom operacjonalizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki dla aglomeracji miejskich”. W dalszej części dysertacji (rozdział I) informuje, że ogólny problem badawczy stanowi poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: „czy lub w jakim zakresie w zarządzaniu strategicznym turystyką w polskich wielkomiejskich aglomeracyjnych destynacjach turystycznych istnieje możliwość sformułowania standardowego zestawu podstawowych wskaźników pomiaru efektywności zrównoważonego rozwoju turystyki oraz wykorzystania w tym celu, promowanego przez Komisję Europejską – Systemu wskaźników turystyki europejskiej ETIS”. Oceniając trafność wyboru tematu dysertacji należy podkreślić, że Doktorantka dostrzegła niezwykle istotny problem badawczy, który zasługuje na analizę, zarówno w wymiarze teoretycznym jak i empirycznym.

Badania prowadzone były w trzech płaszczyznach:

1. analizy spójności założeń współczesnych koncepcji rozwoju destynacji turystycznych i korelacji proponowanych systemów wskaźnikowych pomiaru ich wdrażania,
2. analizy porównawczej celów i systemów wskaźników pomiaru efektywności strategicznego zarządzania turystyką stosowanych w wybranych polskich destynacjach aglomeracyjnych,
3. szczegółowej analizy empirycznej systemu zarządzania strategicznego prezentując jako studium przypadku aglomerację poznańską.

Zarówno podjęta tematyka, zdiagnozowany problem oraz luka badawcza wskazują na istotność podejmowanej problematyki.

Poprawność formułowania celów, problemów badawczych i hipotez

Głównym celem badawczym, który wyznaczyła sobie Autorka, było „...opracowanie zestawu narzędzi do zrównoważonego zarządzania ośrodkami turystycznymi z wykorzystaniem ramowego systemu wskaźników pomiaru zrównoważonego rozwoju turystyki dla polskich aglomeracji miejskich (metropolii średniej wielkości), nadającego się do elastycznych dostosowań i rozszerzeń uwzględniających specyfikę konkretnych destynacji”. Ponadto Autorka zapowiada sformułowanie celów szczegółowych o charakterze teoriopoznawczym (mające wypełnić lukę badawczą, zdiagnozowaną w kilku obszarach) oraz cele metodyczne i praktyczne. W pracy nie przedstawiono jednak standardowych celów szczegółowych lecz sformułowano następujące pytania badawcze:

- 1) Jakie są podnoszone w literaturze i debacie publicznej zalety i wady – metodologiczne i praktyczne – podejścia standaryzacyjnego do stosowania systemów wskaźnikowych monitoringu i zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki, w szczególności w wersji zaproponowanej przez ETIS (Europejski System Wskaźników Turystycznych), oraz w warunkach polskich destynacji aglomeracyjnych / metropolitalnych?
- 2) Czy lub w jakim zakresie w (objętych badaniem) polskich destynacjach aglomeracyjnych/metropolitalnych funkcjonują oficjalnie przyjęte strategie i programy realizujące konkretnie zdefiniowane cele w zakresie zrównoważonego zarządzania turystyką? Jeśli tak, to jaki jest zakres wzajemnej zgodności/porównywalności przyjętych w nich wskaźników realizacji tych celów, a także, jaki jest zakres ich zgodności/porównywalności z zestawem wskaźników proponowanych przez ETIS?
- 3) Jaka jest przydatność, efektywność i możliwości wdrożenia ETIS i elementów jego instrumentarium, ustalona w szczegółowym empirycznym badaniu w odniesieniu do poznańskiej destynacji metropolitalnej?

Ponadto zdefiniowano szczegółowe problemy badawcze w formie kolejnych pytań:

- PB1: Jaka jest korelacja założeń różnych formułowanych w skali międzynarodowej koncepcji rozwoju miast/destynacji turystycznych i proponowanych w skali międzynarodowej do pomiaru ich wdrażania systemów wskaźnikowych?
- PB2: Jaki jest zakres zbieżności celów strategii turystycznych w badanej grupie miast / aglomeracji polskich i standaryzacji stosowanych przez nie systemów wskaźnikowych?
- PB3: Jaki powinien być zakres ramowy systemu wskaźników monitorowania zrównoważonego rozwoju turystyki w (aglomeracji miejskiej), tak aby stanowił

wartość dla mieszkańców miasta, turystów i podmiotów zaangażowanych w zarządzanie turystyką w mieście interesariuszy?

Pytaniom badawczym przyporządkowano liczne (aż 18) zadania badawcze, których nie będę tu przytaczać ze względu na objętość tekstu, należy jednak docenić taką szczegółowość i uporządkowanie zadań. Nieco więcej wątpliwości budzą, w mojej ocenie, zaproponowane hipotezy badawcze. Poniżej przytoczę jedynie kilka spośród sformułowanych w pracy 15 hipotez, a mianowicie te, które budzą moje wątpliwości:

Hipoteza (H1), zakładająca, że „idea zrównoważonego rozwoju turystyki jest szeroko opisywana w literaturze, jednak głównie w ujęciu teoretycznym (dominują dyskusje i rozważania nad zakresem, znaczeniem, istota koncepcji – mniej uwagi jest poświęcane operacjonalizacji koncepcji)” – stanowi raczej wskazanie luki badawczej, nie zaś hipotezę. Na tę opinię wskazuje również treść rozważań oraz odniesienia znajdujące się w „Podsumowaniu”.

Podobne zastrzeżenia można sformułować w stosunku do kolejnej hipotezy (H2), która brzmi: „Idea zrównoważonego rozwoju turystyki/turystyki zrównoważonej w mniejszym stopniu jest analizowana w kontekście destynacji miejskich, a w przeważającej mierze dotyczy kontekstu przyrodniczego.” Kolejne cztery hipotezy są dosyć oczywiste, gdyż ich weryfikacja nie stanowi nowego odkrycia. Opinia ta dotyczy następujących hipotez:

H3a: Najbliższą idei zrównoważonego miasta jest koncepcja *smart city*.

H3b: Istotna liczba wskaźników pomiaru poszczególnych modeli rozwoju miast może być również stosowana do pomiaru zrównoważonego rozwoju.

H5: Systemy zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki wykazują różny sposób złożoności (w tym liczba wskaźników) oraz podejścia (jakościowe, ilościowe).

H7: Systemy wskaźników stosowane w celu monitorowania realizacji strategii rozwoju turystyki w aglomeracjach miejskich różnią się w znaczący sposób.

Pozostałe założenia badawcze, w liczbie 9, w mojej ocenie spełniają warunki stawiane formułowaniu hipotez. Generalnie odnosi się wrażenie, że Autorka, chcąc podnieść wartość pracy, sformułowała znaczną ich liczbę, co, w mojej ocenie, nie było konieczne i nie podnosi wartości pracy. Tym niemniej należy docenić starania związane ze stawianiem pytań, dociekliwością naukową oraz z poszukiwaniem szczegółowych rozwiązań.

Struktura rozprawy i jej zawartość merytoryczna

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. W części merytorycznej obejmuje wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie, bibliografię, wykaz skrótów, stosowne spisy i streszczenia oraz 13 załączników. Rozprawa stanowi spójne opracowanie umożliwiające realizację zamierzonego celu badawczego i realizację zadań badawczych. Treść zasadniczą podzielono na sześć rozdziałów, poprzedzonych krótkim wstępem i zwieńczonych zakończeniem. Teoretyczna strona pracy, jak podkreśla Autorka „...wymagała odniesień do kilku obszarów tematycznych: turystyki i turystyki zrównoważonej, koncepcji rozwoju zrównoważonego i celów rozwoju zrównoważonego, modeli planowania i zarządzania miastem, zarządzania strategicznego oraz kompilacji powyższych obszarów – zarządzania turystyką w mieście”. Część empiryczna, w której przedstawiono wyniki badań ilościowych (turystów i mieszkańców Poznania) oraz jakościowych (eksperckich) włączono do jednego rozdziału, którego ostatni fragment stanowi prezentacja modelu, a właściwie modeli, zapowiedzianych w głównym celu badań. Widać zatem jak szerokie spektrum zagadnień Autorka starała się zgłębić od strony teoretycznej i empirycznej, podkreślając interdyscyplinarny charakter pracy znajdujący odzwierciedlenie w literaturze. Wprawdzie na rynku wydawniczym ukazała się pozycja zwarta, nie uwzględniona przez Doktorantkę, której autorzy podejmują podobne wyzwanie oceny wskaźników UNWTO odnoszących się do zrównoważonej turystyki jednak dokonują tego głównie na obszarach przyrodniczo cennych województwa podlaskiego¹.

Na uwagę i pochwałę zasługuje rozdział pierwszy, w którym w przejrzysty sposób przedstawiono przesłanki i założenia do badań oraz zaprezentowano metody badawcze. Autorka uzasadnia tu podjęcie tematu oraz wskazuje lukę badawczą. Szczegółowy opis procedury badawczej, wyszczególnienie kolejnych etapów, sformułowanie zadań oraz hipotez, a następnie wskazanie metod realizacji poszczególnych zadań należy uznać za mocną stronę dysertacji. Poszczególne etapy procesu badawczego, odnoszące się do nich cele i problemy oraz zastosowane metody badawcze przedstawiono przejrzysto w tabeli 1.2. Podobnie uporządkowany sposób odnoszenia się do tych zadań i hipotez w każdym rozdziale stanowi o logicznym wywodzie i konsekwencji w realizacji procesu badawczego.

Natomiast rozdział drugi, którego tytuł wskazuje na dyskusję dotyczącą zrównoważonej turystyki, poświęcono wielu tematom, spośród których dwa potraktowano nieco pobieżnie.

¹ Porównaj: M. Borkowska-Niszczota, G. Dobrzański, H. Kiryluk, E. Szymańska, *Turystyka w województwie podlaskim w świetle zasad zrównoważonego rozwoju*, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2014.

Doktorantka prezentuje tu zarówno czynniki rozwoju turystyki, koncepcję zrównoważonego rozwoju i zrównoważonej turystyki jak i kwestie zarządzania turystyką oraz konkurencyjności miast. Wydaje się, że zasygnalizowane tematy są zbyt obszerne i zróżnicowane, by można było omawiać je w równocześnie (w jednym rozdziale). Podzielenie tematów na odrębne części (na przykład dwa rozdziały) przyczyniłoby się do lepszej i głębszej ich prezentacji (na przykład, rozwój turystyki i zarządzanie turystyką, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki miejskiej, a następnie zrównoważony rozwój i zrównoważona turystyka).

Celem rozdziału trzeciego było wskazanie poziomu zbieżności między koncepcją zrównoważonego rozwoju a modelami rozwoju miast. Dokonano charakterystyki modeli planowania i zarządzania aglomeracją miejską w odniesieniu do koncepcji zrównoważonego rozwoju, zaś szczególną uwagę poświęcono koncepcji – *smart city*. Natomiast celem rozdziału czwartego było określenie stopnia podobieństwa (które Autorka nazywa „pokryciem”) wskaźników dobranych spośród międzynarodowych systemów wskaźnikowych zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki, ze szczególnym uwzględnieniem ETIS. Przeplatają się tu dwa wątki: koncepcji zarządzania strategicznego w turystyce i odniesienia jej do zarządzania turystyką w Polsce oraz charakterystyka wspomnianych systemów wskaźnikowych. Porównanie i ocena systemów stanowi, jak podkreśla Autorka, wartość dodaną pracy. W kolejnej części (rozdział piąty) kontynuowany jest wątek zarządzania strategicznego w turystyce z zastosowaniem systemów wskaźnikowych. Porównano dokumenty strategiczne dotyczące rozwoju turystyki w wybranych miastach i regionach oraz dokumenty ponadnarodowe (parametry ETIS). W wyniku analizy międzynarodowych systemów wskaźnikowych (ETIS, UNWTO, MITOMED, EUROSTAT, GSTC) oraz dokumentów strategicznych rozwoju turystyki w polskich miastach i regionach opracowano zestaw wskaźników pomiaru zrównoważonego rozwoju turystyki dla miasta Poznań.

O ile analizy porównawcze dokumentów zostały szeroko opisane w powyższych rozdziałach, o tyle wyniki badań empirycznych potraktowano nieco marginalnie, gdyż w rozdziale metodycznym (pierwszym) nie zostały przedstawione, a jedynie zasygnalizowane w sposób bardzo ogólnikowy. Należy tu jednak podkreślić, że w rozdziale szóstym przedstawiono wyniki trzech procesów badawczych. Przede wszystkim zaprezentowano opinie turystów na temat wpływu wybranych aspektów zrównoważonego rozwoju na atrakcyjność destynacji turystycznej. Badania prowadzono na reprezentatywnej próbie polskich i zagranicznych turystów z zastosowaniem narzędzia - kwestionariusza ankiety w wersjach polskiej i angielskiej. Ponadto zebrano opinie mieszkańców Poznania, z uwzględnieniem struktury, czyli liczności mieszkańców poszczególnych dzielnic miasta. Badania dotyczyły znaczenia

rozwoju turystyki na obszarze miasta, z uwzględnieniem założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. Ostatni etap stanowiła ewaluacja systemu wskaźników w opinii ekspertów. Część tę należy ocenić bardzo wysoko.

Efektym finalnym dociekań badawczych i głównym celem badań miał być model systemu zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki w aglomeracji miejskiej. Autorka opracowała w formie graficznej trzy różne modele, a mianowicie:

- 1) Zintegrowany model racjonalnego i emergentnego formułowania systemu zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki (rysunek 6.39),
- 2) Model systemu zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki w destynacji (rysunek 6.40),
- 3) Model systemu zarządzania zrównoważonym rozwojem turystyki destynacji (aglomeracji miejskiej) (rysunek 6.41).

Wszystkie trzy modele, wieńczące efekty pracy Autorki i stanowiące Jej autorski wkład do nauki, niewątpliwie zasługują na pozytywną ocenę jednak odczuwa się pewien niedosyt w zakresie ich prezentacji, gdyż nie zamieszczono żadnych objaśnień rysunków, czy dyskusji, poza jednostronicowym wprowadzeniem. „Zakończenie” wieńczące rozprawę zawiera podsumowujące refleksje i wytyczne dotyczące dalszych badań i w niewielkim tylko stopniu odnosi się do opracowanych modeli, stanowiących końcowy efekt badań.

Do realizacji celu zastosowano liczne metody badawcze: analizę i krytykę piśmiennictwa), analizę i konstrukcję logiczną, *desk resarch*, ustrukturalizowany wywiad pogłębiony, sondaż diagnostyczny, studium przypadku. Procedura badawcza została przedstawiona na czytelnym schemacie, co pozwala prześledzić cały proces. Wydaje się, że niektóre z wymienionych „metod” trudno uznać za metody badawcze i można odnieść wrażenie, że Autorka, chcąc „wzbogacić” pracę wymieniła działania stanowiące nieodłączny element dociekań badawczych, na przykład analizę kontekstową materiałów czy systematyczny przegląd materiałów, nazywając je metodami, co wydaje się dyskusyjne. Przy czym należy podkreślić, że zestaw rzeczywistych metod badawczych jest stosunkowo bogaty i nie wymaga dodatkowych propozycji. Wątpliwości budzi natomiast „metoda statystyczna”, gdyż należy raczej mówić o „metodach statystycznych”, wśród których znajduje się spektrum różnych metod. Z treści pracy (rozdział VI) wynika, że przeprowadzono badania ankietowe z zastosowaniem podstawowego narzędzia, czyli kwestionariusza ankiety, zaś wyniki przedstawiono na rysunkach (wykresach) prezentujących strukturę odpowiedzi respondentów. Oceniając zawartość merytoryczną rozprawy należy jednoznacznie stwierdzić, że pomimo wskazanych wątpliwości, rozprawa stanowi dojrzałe dzieło naukowe.

Uwagi formalne i merytoryczne

Strona warsztatowa przedłożonej rozprawy generalnie zasługuje na pozytywną ocenę. Doktorantka wykazała się znajomością literatury przedmiotu, adaptując ją na potrzeby własnych badań. Strony teoretyczna i empiryczna są ze sobą skorelowane, z przewagą rozważań teoretycznych. Percepcję tekstu ułatwiają staranne, utrzymane w eleganckim tonie, rysunki, w tym barwne „chmury słów”. Niestety doktorantka nie uniknęła pewnych błędów, a moją rolą jest wskazanie drobnych niedociągnięć, które nie są obce żadnemu opracowaniu naukowemu. Przede wszystkim wątpliwości budzi nadmiar hipotez i szeroki zakres tematyczny, co uniemożliwia zgłębienie niektórych tematów. Uwagi te sformułowałam w poprzedniej części, natomiast poniżej wymieniam drobne niedociągnięcia, na które należy zwrócić uwagę w trakcie dalszej, niewątpliwie twórczej, kariery naukowej.

Przygotowując opracowanie naukowe należy we wstępie zamieścić informację dotyczącą wkładu do dyscypliny/dyscyplin nauki (jest natomiast informacja dot. wkładu do teorii). We wstępie zabrakło również informacji na temat badań empirycznych i eksperckich. Zastrzeżenia budzi stosowanie określenia „metodologia”, gdyż słowo to oznacza naukę (łac. *logos*) o metodach, nie zaś spektrum metod zastosowanych w danym procesie badawczym, dlatego proponuję używanie określeń „metodyka” (jako zbiór metod badawczych niezbędnych do realizacji danego celu) lub „zastosowane metody”. W związku z tym uważam, że należałoby zmienić tytuł rozdziału „Opis metodologiczny badań” na przykład na: „Opis badań” lub „Opis metod badawczych”, lub „Procedura badawcza i opis zastosowanych metod”, lub „Metodyka i procedura badawcza”. Teoria zarządzania i zarządzanie zrównoważonym rozwojem turystyki (rozdział 4.1.1.) zostały potraktowane bardzo ogólnikowo – może należało doprecyzować tytuł rozdziału lub pominąć „zarządzanie turystyką”, gdyż jest to niezmiernie obszerny temat. Wpleciona tematyka konkurencyjności (s. 63-67) to kolejny temat poza głównym nurtem rozprawy (rozbudowana tabela 2.13. bez omówienia), podobnie jak zarządzanie strategiczne. Jednym z głównych zastrzeżeń jest powoływanie się na źródła, które w wielu przypadkach są nieprecyzyjne. Odwołania, szczególnie pod niektórymi rysunkami i tabelami wymagają uszczegółowienia, gdyż częstokroć zawierają jedynie nazwę organizacji i rok, bez podania tytułu dokumentu, linku i daty dostępu [na przykład „The World Bank (The World Bank 2018, UNWTO 2018); źródła pod rysunkami 4.7. i 4.8 (European Commission 2016)]. W kilku przypadkach jako źródło podano „opracowanie własne” podczas, gdy Autorka przedstawia elementy kompilacji opracowań kilku autorów (także wymienianych w poprzedzającym tekście) lub podaje jedynie nazwiska i daty publikacji, bez wskazania innych danych, w tym

odnośnych stron [np. rysunek 4.1.; źródło pod tabelą 2.6: opracowanie własne na podstawie (Mierzejewska 2015; Butowski 2013)], zaś pod rysunkiem 2.12 zabrakło źródła. Rysunek 2.1. „Struktura wpływu rozwoju turystyki na elementy gospodarki regionu docelowego”, stanowi opracowanie własne Autorki ale brak jest badań, wyników i procedury badawczej, która doprowadziła do przedstawionej klasyfikacji. Rodzi się przypuszczenie, że Autorka korzystała ze źródeł, być może badań własnych, ale brak ich śladu. Podobnie tabela 2.4 (Wybrane determinanty rozwoju turystyki miejskiej/w miastach), gdyż determinanty należy wyodrębnić spośród innych czynników w procesie badawczym, którego nie opisano. Dotyczy to również tabeli 3.4, która stanowi opracowanie własne Autorki jednak zaprezentowane misje wybranych miast nie zostały sformułowane przez Autorkę a pochodzą z określonych źródeł, które należałoby przytoczyć.

Autorka opracowała wiele rysunków i podjęła tytaniczny wysiłek uporządkowania przeglądanych dokumentów w tabelach, jednak odczuwa się pewien niedosyt w zakresie analizy, porównań, dyskusji i wyciągania wniosków. Rysunki i tabele należy nie tylko zapowiedzieć i zaprezentować ale też opisać, czego wyraźnie tu zabrakło (np. rysunek 2.1., tabele: 2.2; 3.4; 4.4; 4.5; 4.7; 5.7; 5.15), także w odniesieniu do opracowanych modeli (rysunki: 6.39, 6.40 i 6.41), o czym wspomniano wyżej. Ponadto żaden rozdział nie powinien kończyć się tabelą ani rysunkiem lecz odniesieniem do rysunku/tabeli a następnie podsumowaniem treści omawianych w danej części.

Ponadto w pracy znalazły się inne drobne niedociągnięcia, które tu wymieniam:

- nie należy stosować odwołań do tytułów, informacje należy podać pod samą tabelą (drobnym drukiem) lub w opisie tabeli – w tekście rozpoczynającym się bezpośrednio pod tabelą 2.2. (s. 30),
- GDP tłumaczy się na język polski jako PKB, gdy treść jest w języku polskim należy podać także skrót w tym języku lub tłumaczenie,
- wniosek zamieszczony na stronie 88 „Turystyka, generowana przez procesy globalizacji, jest jednym z najistotniejszych zjawisk społeczno-ekonomicznych oddziałujących na rozwój miast (45% podróży w skali świata odbywa się do miast (UNWTO 2012).” wydaje się bezzasadny, gdyż nie widać tu bezpośredniego wynikania/wpływu. Ponadto informacja statystyczna pochodzi sprzed lat i mogła się zdezaktualizować. Także drugi przedstawiony tu wniosek („W zależności od charakterystyki, warunków i zasobów miasta można wdrażać różne narzędzia realizacji założeń zrównoważonego rozwoju.”) nie znajduje pokrycia we wcześniejszych rozważaniach,

- na stronie 96 Autorka pisze „Podsumowując rozważania na temat zarządzania strategicznego...”, co wskazywałoby na szerszy kontekst wypowiedzi podczas, gdy tak obszernemu tematowi jakim jest zarządzanie strategiczne, poświęcona została wcześniej zaledwie jedna strona maszynopisu,
- w tabeli 4.4. podane są jedynie skróty nazw pochodzenia omawianych wskaźników, natomiast nie podano źródeł (jest „opracowanie własne”, a powinno być „opracowanie własne na podstawie...” i tu należałoby wymienić faktyczne źródła, linki do nich i daty dostępu),
- tytuł tabeli 4.9 brzmi „Przesłanki o środowiskowym”, powinno być „Przesłanki o charakterze środowiskowym”,
- rozdział 4.5 rozpoczyna się tabelą, wskazane byłoby wprowadzenie dotyczące zawartości tabeli, sposobu doboru wskaźników i ich prezentacji, ponadto tabela została zatytułowana tak samo jak rozdział, brak też objaśnienia, co oznaczają znaki plus i minus,
- wystąpiła drobna pomyłka w numeracji tabel, gdyż po zapowiedzi „Wyniki ewaluacji wskaźników oraz założeń systemu monitorowania zrównoważonego rozwoju turystyki przedstawiono w tabeli 6.7.” znajduje się Tabela 6.18.

Wskazane powyżej niedostatki generalnie nie wpływają na wartość dociekań badawczych i zostały w rozprawie zrekompensowane dobrze przeprowadzonym wywodem dotyczącym metody badawczej i realizacji badań (konstrukcji modeli) oraz ich czytelną i estetyczną prezentacją. Autorka podeszła do tematu bardzo ambitnie, może nieco za ambitnie, gdyż liczba poruszanych wątków jest zbyt duża, by można było w pełni je zgłębić, tym niemniej należy pogratulować podjęcia się wyzwania. Pozytywnie należy ocenić uporządkowany sposób prezentacji zagadnień, gdzie każdemu rozdziałowi dedykowano zadania badawcze oraz hipotezy, a następnie Autorka konsekwentnie odnosi się do nich w podsumowaniu każdego rozdziału (poza rozdziałem VI). Na szczególną uwagę i pochwałę zasługują staranność prezentowanych treści, bogactwo języka i umiejętność przejrzystego i poprawnego formułowania myśli, a także interesujące i zróżnicowane formy prezentacji wyników badań.

Poruszany w dysertacji temat zrównoważonej turystyki, czy szerzej – zrównoważonego rozwoju, jest bardzo istotny i niewątpliwie nie został wyczerpany, dlatego rekomenduję kontynuację prowadzonych badań i wdrożenie ich wyników w praktyce gospodarczej. W związku z tą ostatnią rekomendacją pragnę skierować do Doktorantki pytanie dotyczące wyników badań i wniosku „...im bardziej lokalny zakres strategii, tym większe jej osadzenie

w specyficznych realiach otoczenia i mniejszy poziom odniesienia do koncepcji zrównoważonego rozwoju (odniesienie do konkretnych miejsc, walorów, atrakcji).” Co może być przyczyną takiego podejścia i jakie kroki należy poczynić, by zmienić tę sytuację na rzecz szerszego wykorzystania/zastosowania zaleceń koncepcji turystyki zrównoważonej (zrównoważonego rozwoju) w praktyce gospodarczej?

Konkluzja

Całościowa analiza recenzowanej dysertacji doktorskiej pani mgr Anny Królikowskiej-Tomczak, pozwala na sformułowanie wniosku, że Autorka przedstawiła dojrzałe opracowanie naukowe, wykazując się zarówno ugruntowaną wiedzą teoretyczną jak i kompetencjami w zakresie metod badawczych pozwalających na przedstawienie oryginalnego rozwiązania ważnego problemu badawczego w dyscyplinie *nauki o zarządzaniu i jakości*. Praca prezentuje logiczny przebieg procesu badawczego zwieńczony propozycją autorskich modeli i dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz bardzo dobrej znajomości literatury naukowej w obszarze podejmowanej problematyki badawczej.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1. Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2016, poz. 882 z późn. zm.), gdyż stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie naukowej *nauki o zarządzaniu i jakości*, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Wnoszę zatem do Rady Dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Wydziału Inżynierii Zarządzania Politechniki Poznańskiej o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

